

Järjestelmäkeskeisyydestä vanhuskeskeiseen työotteeseen

Maarit Kairala

**eSosiaalityön maisterikoulutus -hanke,
projektipäällikkö/ yliopisto-opettaja**

Maarit Kairala marit.kairala@ulapland.fi

Kestävää kasvua ja työtä -ohjelma

**Vipuvoimaa
EU:lta
2014–2020**

**Euroopan unioni
Euroopan sosiaalirahasto**

- **Nyt ajatelkaa itseänne vanhana /läheisiänne ja vanhoja asiakkaitanne. Yrittäkää samaistua heidän asemaansa/arkeensa.**
- **Minkälaista elämää haluaisitte elää vanhana tai minkälaista elämää haluaisitte läheisille vanhuksillenne?**
- **Vastaus ei ole pelkästään että haluatte elää terveenä ja että muistinne toimisi tai että ette olisi vuosia vuoteessa. Mitä muuta haluatte (vaikka em. uhkakuvat toteutuisivat)?**

ELÄMÄNKULKU

- **Elämänprosessi, jossa ihmisen elämäntilanteet ja tapahtumat tapahtuvat tietyssä yhteiskunnallisessa tilanteessa ja tietyissä paikallisissa oloissa**
- **Yksilön merkityksenanto liittyy sosiaaliseen/ kulttuuriseen ja historialliseen kontekstiin**
- **Osa elämänkulun tapahtumista kuluttaa voimavaroja/ osa tuo niitä lisää**
- **Kokemuksellinen prosessi, jossa oleellista ihmisen omat valinnat, vaikutus**

Ihmisen elämäntavan kautta ihmiselle muodostuu

- Yksilöllinen elämäntapa
- Erilaisia keinoja selviytyä
- Rutiineja arjessa
- Ihmissuhteita, jotka vaikuttavat identiteettiin: käsitykseen siitä kuka minä olen
- Voimavaroja/ keinoja selviytyä muutoksista ja arjesta

- Heterogeenisyys/yksilöllisyys

Elämänhallinta:

- **ulkoinen elämänhallinta:**
käsitys, jonka mukaan yksilö pystyy vaikuttamaan hänelle tärkeiden tapahtumien, elämän kulkuun
- **sisäinen elämänhallinta:**
yksilö kykenee eri tilanteissa sopeutumaan, hyväksymään erilaiset elämäntapahtumat elämän kokonaisuuteen liittyvinä
- Roos 1988

Vanhuksen elämänlaadussa on kyse samoista asioista kuin muillakin ihmisillä

- **asuminen (lämpö, mukavuus, turvallisuus, henkilökohtainen tila, estettäisyys, säännöt, asuinympäristö)**
- **sosio-ekonominen status (tulot, koulutus, ammatti, omistaminen, asuminen, elintaso, ravinto)**
- **henkilökohtainen autonomia (valinnan mahdollisuus, päätöksenteko, valvonta, yksityisyys)**
- **fyysinen ja psyykkinen terveys (fyysinen terveys, toimintakyky, riippuvuus)**

- **ilmaistu tyytyväisyys elämään (tyytyväisyys, tunnetasapaino. psyykkinen hyvinvointi)**
- **positiivinen minäkuva**
- **sosiaalinen integraatio (sosiaaliset suhteet, perhesuhteet, sosiaaliset roolit, kansalaisuus)**
- **tarkoituksenmukainen toiminta (päivittäiset toiminnot, virkistys, työ, harrastukset)**

Arjen rutiinit:

- **Kotona kaikille ihmisille muodostuu pysyviä tapoja toimia, rutiineita**
- **Rutiinit muodostuvat pitkällä aikavälillä elämänkulun aikana**
- **Jos kotona asuu muita ihmisiä, niin rutiinit muodostuvat sanattomasti, yhdessä tekemällä, joskus neuvotellen**
- **Toiminta on tiedostamatonta, usein rutiineita jatketaan vuosikausia, vaikka ne eivät enää olisikaan toimivia**
- **Rutiinit näyttäytyvät totuuksina, niin pitää vain tehdä, joten niitä on vaikea muuttaa**

- **Rutiinit helpottavat elämää, koska ei tarvitse miettiä miksi ja miten joka kerta**
- **Rutiinit luovat turvallisuutta, tunnetta elämänhallinnasta**
- **Rutiinit luovat tunteen jatkuvuudesta**

Vanhuksen rutiinit arjessa:

- **Rutiinit eivät enää tuota tulosta muutostilanteissa esim. toimintakyvyn heiketessä, asuinpaikan muutoksessa**
- **Turvallisuuden ja elämänhallinta voi heiketä**
- **Jos vanhus muuttaa palvelutaloon niin siellä vanhus ei voi toimia omien elämänsä aikana muodostuneiden rutiinien avulla, jatkuvuus heikkenee**
- **Tilalle tulisi tuottaa uudenlaisia rutiineja (etenkin kotona) vanhuksen kanssa, jotka tukisivat vanhuksen omaa toimijuutta ja vahvistaisivat vanhuksen tunnetta elämänhallinnasta/turvallisuudesta**

- **”Sen ossaa, ku se on siellä selkärangassa se touhu jo, ossaa tehdä sen jo vanhasta muistista, tietää kuitenkin, miten puut kaatuu, miten se käyttäytyy ja kaikki nuo” (Lauri)**
- **”Parasta on, ku saa olla oman elämänsä herra ja ottaa välillä tuttujen kanssa kantaa yhteisiin asioihinkin, en kyllä halua vaikuttaa asioihin, en nyt niin aktiivinen sentään ole... en oikeastaan tarvitse apua mihinkään paitsi kuljetusapua naapurikylän ikämieheltä kirkolle...sairaalassakin sanoin niille, et pitäiskö hakea valkea takki päälle, kun pitkin yötä hoitelin huonekaveria.” (Miina)**
- **Tuulikki Ylä-Outinen 2012, väitöskirja**

Jokaisella vanhuksella on yksilöllinen sosiaalinen verkostonsa

- **Samassa taloudessa asuvat, perhe**
- **Mualla asuvat perheenjäsenet ja sukulaiset**
- **Ystävät, naapurit**
- **Elämänaikaiset merkittävät ihmissuhteet**
- **Erilaiset järjestöt, harrastustoiminta kunnassa**
- **Asuinympäristön, kunnan ihmiset (esim. kauppa)**
- **Seurakunnan työntekijät**
- **Vanhusyhteisöt; vanhainkoti, palvelutalo, Päivätoiminta**
- **Ikääntyneiden omat ryhmät, virtuaaliryhmät**
- **Ammatti-ihmiset (vrt. oman sosiaalisen verkoston tuki)**
- **Vapaaehtoistyöntekijät, tukihenkilö**

Sosiaalisen verkoston ylläpitäminen on tärkeää (tarvittaessa toisten tuella)

1. Ylläpitää sosiaalista toimintakykyä:

- = kykyä olla vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa, sosiaalisten suhteiden solmiminen ja ylläpitäminen
- = selviytyminen arjen tilanteista ja tehtävistä
- = kykyä ratkaista arjen ongelmatilanteita
- = kykyä toimia omassa ympäristössään
- = kykyä osallistua harrastuksiin ja toimintaan
- = sosiaalisten taitojen ylläpitäminen

2. Turvaverkko, kun avun tarve kasvaa

- arjen konkreettinen tuki
- tukee vaikeissa elämäntilanteissa, keskustelu
- tieto
- henkinen ja emotionaalinen tuki
- vähentää ikääntyvän riippuvuutta ammatti-ihmisistä

3. Liittää ikäihmiset yhteisöön

- rakentaa ikäihmisten identiteettiä ja itsearvostusta
- tuo voimavarat esiin
- ylläpitää kykyä olla vuorovaikutuksessa toisten kanssa
- auttaa mukautumaan ikääntymiseen
- luo jatkuvuutta
- mahdollistaa muutoksen
- tuo elämänlaatua ja antaa elämälle merkityksen

4. Puskuri

- **eristäytymistä**
- **yksinäisyyttä**
- **masennusta, mielenterveysongelmia**
- **elämän merkityksettömyyden kokemusta**
- **hyödyttömyyden tunnetta**
- **toivottomuutta vastaan**

- **Eriytilanteet: puolison kuolema, yksinäisyys, omaishoitaja/vanhus**

Vanhuksen kokemus omasta arjestaan ja hänelle merkitykselliset asiat ja niiden jatkuvuus luovat turvallisuutta ja jatkuvuutta:

- **”No, siihen sisältyy sitten kun minä selviän ylös, niin minä laitan aamupalaa ja sitten käyn suihkussa ja petailen ja iltapäivä tulee niin... Päivällä silloin syön puuroa ja sitten minä lähden, jos on semmonen keli, että voin lähteä, niin minä lähen sitte vähän ulkoilemaan. Käyn tuossa lähikaupassa hakemassa ruokaa, jos tarvitsee ja... Ja minä itte täällä lämmittelen illalla tai otan pakasteita tai sitten valmisruokaa, jotain perunoita keitän ja laitan... Ja kattelen sitten illalla televisioo tai luen ja semmosta.” (H14)**

Miten kokisitte ja mitä tekisitte vanhana, jos

- Ihmiset puhuisivat teidän puolestanne, niin kuin te ette olisi paikalla
- Jos elämänne tärkeät päätökset tekisi joku muu tai ne tehtäisiin siten, että ette ole edes paikalla
- Aina kun yrittäisitte kertoa oman mielipiteenne annettaisiin ymmärtää ettei sillä ole merkitystä
- Kun yrittäisitte toimia arjessa itsenäisesti vanhoja tuttuja rutiineja noudattaen, niin joku tulisi ja tekisi asiat eri tavalla ja tehokkaammin
- Kun haluaisitte harrastaa jotain haluamaanne, niin se ei ole mahdollista
- Kun haluaisitte tavata teille tärkeitä ihmisiä, niin kukaan ei auttaisi

Näkökulmia hyvään elämään:

- **Arkielämän hyvinvointi näyttäytyy elämän ennustettavuutena.**
- **Totutut tavat, roolit ja rutiinit rytmittävät arjen**
- **Arkeen kuuluu vanhuksen tärkeänä pitämiä ihmissuhteita, kuulumista yhteisöön**
- **Vanhus tietää kuka hän on, mitä haluaa ja toivoo**
- **Turvallisuuden tunne**
- **Tuki muutostilanteissa, mutta edelleen vanhuksen oman elämän tukeminen sellaisena kuin hän sen haluaa**

Mikä on vanhustyön tavoite?

- **Vanhus pystyy jatkamaan mahdollisimman pitkään itse valitsemaansa tapaa elää, hänellä on mahdollisuus valita eri vaihtoehtojen välillä, oikeus päättää omista asioistaan ja saada tarvittaessa tukea. Elämä sisältää arjen rutiineita, mielekästä tekemistä, ihmissuhteita, yhteisöihin kuulumista, tulevaisuudenodotuksia ja kunnioitetuksi tulemistä oman elämänsä subjektina.**

Kaksi käsitystä vanhuksista

Pohdittavaa diojen perusteella:

- Millaista olisi sinun arkesi vanhana ja mitä ajattelet kuuluvan vanhana hyvään elämääsi?
- Millaista on vanhuksen hyvä elämä kotona, palvelutalossa, laitoksessa?
- Miten nykyisen seniorin arki muuttuu, jos hän tarvitsee runsaasti palveluita?
- Millaista on tulevaisuuden senioreiden arki vanhana?
- Vanhuksen arki vrt. työntekijöiden arki?

Mitä on järjestelmäkeskeisyys/ organisaatiokeskeisyys?

- **Kriittisessä mielessä se tarkoittaa sitä, että**
 - **Lähtökohtana on ammatti-ihmisten työ**
 - **Ammattilaiset tietävät mitä tehdään, jolloin vanhus muuttuu toimenpiteiden kohteeksi**
 - **asiakkaan ääni kuuluu vähän omien palveluidensa suunnittelussa, toteutuksessa ja arvioinnissa**
 - **Hopseihin kerätään tietoa, jotta ammatti-ihmiset voivat tehdä työtä, vanhusten kokemuksellinen tieto, tavoitteet ja odotukset eivät näy**

Vanhuskeskeisyys (huom. ei asiakaskeisyys, koska asiakkuus vain osa elämää)

- **huomio ikääntyvän pätevyyteen ja osaamiseen**
- **käytettävissä olevat selviytymiskeinot ja kyvyt**
- **tavoitteena löytää keinoja, joita vanhus on tottunut käyttämään selviytyäkseen**
- **korostetaan ikääntyvän omaa määrittelyä ja hänen antamiaan merkityksiä asioille**

- **vanhuksen elämän kokonaisuus lähtökohtana**
- **lisätään ikääntyvän myönteisiä kokemuksia**
- **tuetaan vanhuksen omaa subjektiivisuutta omassa elämässään**
- **työntekijän kumppanuus, voimavaroja korostava kieli**
- **pyritään tukemaan vanhusta että hän saa voimavaransa käyttöönsä ja luomaan uusia voimavaroja**

Toimintakäytäntöjen kehittäminen:

- **Edellyttää yhteisesti sovittujen muutosten toteuttamista/kokeiluja arjen työssä, jotta saadaan kokemuksia mikä toimii ja mikä ei**
- **Työntekijöiden osallisuutta kehittämiseen, koska heillä on tietoa työn tavoitteista ja työstä, työntekijät oppivat uudenlaisen tavan, ajattelun muutos**
- **Eri toimijoiden tiedon yhdistäminen, neuvotteluita ja yhteisiä sopimuksia**
- **Pitkäaikainen prosessi, jonka aikana nousee ideoita ja huomataan uusia ongelmia, jotka eivät pöydän ääressä nouse esille**

- **Tärkeintä on puheen toteutuminen käytännössä**
- **Reflektointi: teemmekö niin kuin sanomme tekevämme, miten ihmiskeskeisyys toteutuu työssä konkreettisesti, miten voimme muuttaa työtämme siten että se tuottaa vanhusten hyvinvointia, miten saamme vanhuksen osalliseksi omaan asiakasprosessiinsa?**

Ristiriitaiset tavoitteet:

- **Vanhustyötä määritellään organisaation taholta: tuotteistaminen, lomakkeet, toimenpiteeseen käytetty aika, mittarit ... tietotekniikka**
- **Samaan aikaan ikäpoliittinen puhe toimii retoriikkana, vanhuksen osallisuus, itsemääräämisoikeus, kokonaisvaltaisuus jne. toimii kehittämisen lähtökohtana**
- **Samaan aikaan kun työtä määritellään enemmän organisaation taholta (taloudellisuuden ja tehokkuuden näkökulmasta), pyritään kehittämään ikäpoliittisia tavoitteita (vanhuksen ja arjen näkökulmasta)**

Ja sen seuraukset

- **Organisaation säännöt muodostuvat rakenteeksi, jonka sisällä vanhustyötä toteutetaan**
- **työntekijän mahdollisuudet ottaa huomioon asiakkaan kokonaisvaltainen tilanne kapeutuu**
- **Ristiriita vaikuttaa työn tuloksiin, henkilökunnan motivaatioon ja hyvinvointiin, nostaa esille eettisiä ristiriitoja ja vaikuttaa kehittämiseen**

-

- **Tiedostaminen: rakenteet vaikuttavat työhön, mutta ne ovat ihmisten tekemiä, joten niihin voidaan vaikuttaa?**
- **Voiko asioihin vaikuttaa siten, että työntekijöillä olisi mahdollisuus tehdä työtä vanhuskeskeisemmin?**
- **Mitä tulisi tehdä?**
- **Työn tulisi toteuttaa sekä vanhustyön tavoitteita että olla taloudellista ja tehokasta?**

- **Pohtikaa työyhteisössänne vanhuskeskeisyyden toteuttamista omassa työssänne konkreettisesti!**
- **Miten hoito- ja palvelusuunnitelmaa pitäisi muuttaa siten, että siinä näkyisi vanhuskeskeisyys ja kokonaisvaltainen vanhuksen tukeminen?**
- **Seuraavalla kerralla haluaisin kuulla ideoitanne hoito- ja palvelusuunnitelman muuttamisesta!**

- **Toivottavasti pystyin tuomaan joitakin uusia ajatuksia työhönne, joiden pohdintaa voitte jatkaa tiimissänne!**
- **Halutessaan diojen lähteitä voi kysyä minulta 😊 Olen käyttänyt 'lähteenä' myös vielä julkaisematonta väitöskirjaani.**

Kiitos teille kaikille.

